

II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.7

© 2012 р. О.В. Білоскурська

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

КОНСТИТУЦІЙНІ ОBOB'ЯЗКИ ТА ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ: АСПЕКТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

Досліджуються питання взаємозв'язку конституційних обов'язків і законних інтересів. Визначено основні аспекти їх взаємодії. Конституційні обов'язки впливають на характер законних інтересів та спосіб їх реалізації, є частиною механізму забезпечення балансу інтересів особи та суспільства.

Ключові слова: конституційні обов'язки, законні інтереси, діалектика взаємозв'язку, реалізація.

Постановка проблеми. В теорії конституційного права важливе значення мають категорії, що визначають характер та динаміку розвитку конституційно-правових відносин, формування правової свідомості особи та виступають значимими елементами саморегуляції та саморозвитку суспільства. Серед таких правових категорій доцільно звернути увагу на конституційні обов'язки та законні інтереси. Зазначені категорії є самостійними поняттями, що впливає із змісту, визначення понятійного апарату, структури, закріплення в законодавстві, форм вираження та реалізації. Разом з тим, конституційні обов'язки та законні інтереси характеризуються значною кількістю спільних рис і можуть виступати в якості правового явища, що спрямоване на врегулювання суспільних відносин.

Ступінь наукової розробки проблеми. Значну увагу дослідженням проблематики конституційних обов'язків приділили такі вчені, як М. Вітрук, Л. Воєводін, Б. Ебзєєв, А. Колодій, Л. Летнянчин, В. Лучін, Г. Мальцев, В. Масленников, М. Матузов, Н. Мяловицька, В. Погорілко, А. Олійник, Б. Топорнін, П. Рабінович, М. Савенко, Ю. Тодика, М. Хавронюк та інші. Серед науковців, які досліджували категорію законних інтересів вагомий внесок здійснили В. Горбунов, А. Ільїних, О. Коробова, О. Малько, М. Матейкович, М. Першин, Т. Пікуля, В. Сіренко, В. Субочев. Разом з тим, категорії конституційні обов'язки та законні інтереси досліджувалися самостійно, вивчення ж діалектики взаємозв'язку зазначених категорій не було предметом детального дослідження у науковій сфері. Саме такий аспект визначає актуальність запропонованої наукової публікації.

Мета статті – дослідження питання взаємозв'язку конституційних обов'язків і законних інтересів та визначення основних аспектів їх взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Конституційні обов'язки є необхідною складовою взаємо-

дії держави, права та індивіда, важливою умовою підтримки стійкості та стабільності в суспільстві, забезпечення прав, свобод і поєднання громадських та особистих інтересів. Безпосередньо за допомогою обов'язків юридично оформлюються стандарти поведінки особи, що визнаються і гарантуються державою. Саме за рахунок їх конституційного закріплення фактично розкриваються ті основні принципи взаємовідносин між державою та особою, які на певному етапі держава вважає необхідними, корисними, доцільними для її нормального функціонування і для життєдіяльності та розвитку суспільства загалом. Провідні науковці сучасності наголошують, що обов'язки виступають таким же необхідним елементом правового регулювання, як і права, вони іманентні будь-якому правопорядку і пов'язують як демократичну соціальну правову державу, так і особу [1, с. 12]. В узагальненому варіанті конституційні обов'язки, на нашу думку, являють собою встановлену державою міру і спосіб необхідної поведінки, що закріплена в нормативно-правовому порядку відповідно до законних інтересів індивіда та суспільства.

У свою чергу, законні інтереси розширюють правові можливості людини, збагачують правовий статус особи, використовуються з метою додаткового забезпечення різноманітних потреб людини, громадянина і “впливають на координацію існуючих в суспільстві обов'язків” [2, с. 166]. Визнання та забезпечення законних інтересів на конституційному рівні є однією із умов необхідного розвитку та становлення конституційного ладу, де людина виступає найвищою соціальною цінністю. На сьогодні існує можливість дослідити взаємозв'язок конституційних обов'язків та законних інтересів, що дозволить зосередити **увагу на найбільш вагомих спільних аспектах зазначених категорій.**

У науковій юридичній літературі у вузькому трактуванні законні інтереси розглядають, як інтереси, що не отримали прямого вираження та

закріплені в юридичних правах та обов'язках [3, с. 183]. В. Субочев вважає, що “законний інтерес – це прагнення суб'єкта користуватися певним соціальним благом і в окремих випадках звертатися за захистом до компетентних органів з метою задоволення не суперечливих нормам права інтересів, що у визначеній мірі гарантується державою у вигляді юридичної дозволеності, відображеної в об'єктивному праві або такої, що впливає з його загального змісту” [2, с. 87–88.]. Дане твердження є узгодженим відповідно до дефініції, яка свого часу була запропонована О. Малько [4, с. 375.]. Істотним моментом на який звертають увагу науковці – це є гносеологічний зв'язок законних інтересів із прагненнями суб'єкта користуватися благами, що спрямовані на задоволення інтересів та оформлені нормами конституційного права. Такий зв'язок, на нашу думку, виступає однією із зв'язуючих ланок законних інтересів і конституційних обов'язків, оскільки, категорія останнього в науковій літературі трактується як встановлена, гарантована, забезпечена державою необхідність поведінки людини і громадянина в інтересах суспільства, держави та інших осіб, в межах і порядку, передбачених Конституцією України щодо створення, набуття та захисту суспільних і власних благ [5, с. 35]. Таким чином, центральною складовою при визначенні законних інтересів та конституційних обов'язків є категорія “благо”, лише в одному випадку благо виступає як об'єкт до якого прагне особа, а в іншому як об'єкт, що створюється в результаті дії певного суб'єкта. Одним із аспектів взаємодії конституційних обов'язків та законних інтересів є деякий результат, отриманий внаслідок поєднання створення, набуття, захисту блага та прагнення суб'єкта до цього блага.

Крім того, в теорії конституційного права конституційні обов'язки розглядають як вищі правові вимоги, що висувуються до кожної особистості і пов'язані з охороною та захистом найважливіших цінностей, із вчиненням дій (бездіяльністю), які слугують задоволенню особистих і суспільних інтересів у правовій демократичній державі [6, с. 211]; як встановлена державою в інтересах всіх членів суспільства і закріплена в Конституції потреба (необхідність), що приписує кожному громадянину певний вид і міру поведінки [7, с. 141]. Окремі науковці зауважували, що конституційні обов'язки є “матеріально зумовлена і гарантована необхідність в поведінці особи, межі якої визначені нормами об'єктивного права (Конституцією, законом, іншими правовими нормативними актами) в цілях користування пев-

ними благами та цінностями для задоволення суспільних і особистих інтересів на основі їх єдності і поєднання” [8, с. 147]. Таким чином, автори таких тверджень розглядають обов'язок як частину механізму забезпечення балансу інтересів особи та суспільства. Відповідно, обов'язок додержуватися Конституції України та законів України (ст. 68 Конституції України), обов'язок захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів (ст. 65 Конституції України), не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині (ст. 66 Конституції України), можна стверджувати, що закріплені з метою захисту інтересів усього суспільства. В свою чергу такі конституційні обов'язки, як обов'язок батьків утримувати дітей до досягнення ними повноліття, обов'язок дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків (ст. 51 Конституції України), обов'язок не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68 Конституції України) закріплені, насамперед, з метою захисту інтересів кожної людини. Доцільно зауважити, що формулювання “особисті інтереси”, “суспільні інтереси”, що використовуються в науковій літературі, а також “державні інтереси”, “інтерес народу” та ін. – в текстах законів, передбачає віднесення таких визначень до категорії законних інтересів.

Особливу увагу дослідженню категорії законних інтересів приділив О. Малько, який зазначив, що законний інтерес і юридичний обов'язок – два шляхи реалізації інтересів і потреб суб'єктів, вони фокусують в собі поєднання суспільних і особистих інтересів, виступаючи формами правового опосередкування різноманітних інтересів та потреб учасників правовідносин, способами їх вираження. Дані категорії засновані на законі, їх здійснення є правомірною поведінкою [9, с. 96]. При цьому сам процес реалізації полягає у прийнятті людиною, громадянином рішення про конкретні шляхи і засоби перетворення в життя вказаних категорій, організації виконання прийнятого рішення та фактичного виконання цього рішення.

Одним із елементів взаємозв'язку конституційних обов'язків та законних інтересів є суб'єкт. Так, повноцінними носіями даних категорій є людина, держава, суспільство. Зокрема, в другому розділі Конституції України в ст.ст. 52, 53, 65 – 68 закріплені обов'язки людини і громадянина, в ст.ст. 3, 16, 27 передбачені обов'язки держави. Основний Закон та інші закони України визначають також обов'язки органів та посадових осіб державної влади та місцевого самовря-

дування. Крім того, в науковій літературі аналізуються, змістовно обґрунтовуються та удосконалюється правова природа як конституційних обов'язків людини, громадянина так і держави [1, 4, 7, 10, 11]. З приводу законних інтересів, науковці наголошують, що дане поняття стосовно кожного носія не є ідентичним і розмежовують також законні інтереси особи, суспільства, держави, визначаючи істотні риси зазначеного феномену [12, с. 49–50]. Виходячи з положень чинної Конституції України та практичної реалізації зазначимо, що основними носіями конституційних обов'язків та законних інтересів виступає людина, громадянин.

Доцільно зауважити, що спільні аспекти досліджуваних категорій прослідковуються і при порівнянні окремих критеріїв їх класифікації. Так, серед конституційних обов'язків слід виокремити загальні (неперсоніфіковані) та спеціальні (персоніфіковані) обов'язки. До першої групи належать ті з них, які стосуються всіх осіб або належать кожній людині, яка знаходиться на території України; до другої – ті, що стосуються тільки певних учасників конституційно-правових відносин. Так, до загальних обов'язків слід віднести обов'язок неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей, обов'язок не заподіювати шкоду природі і культурній спадщині, відшкодовувати збитки, завдані природі і культурній спадщині (ст. 66 Конституції України); обов'язок сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом (ч. 1 ст. 67 Конституції України). До спеціальних відносяться обов'язки, які стосуються лише громадян України, а саме, обов'язок захищати Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України, шанувати її державні символи, обов'язок громадян відбувати військову службу відповідно до закону (ст. 65 Конституції України); обов'язок щорічно подавати до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом (ч. 2 ст. 67 Конституції України). Виходячи з приналежності законних інтересів до визначеного кола суб'єктів, зазначимо, що вони так само поділяються на індивідуальні (персоніфіковані) та загальні (неперсоніфіковані). Як наголошується в спеціальній юридичній літературі – законні інтереси всезагальні в силу своєї природи, але характер прагнення, що вони включають – індивідуальний [2, с. 221].

Одним із найбільш визначальних критеріїв класифікації конституційних обов'язків за Осно-

вним Законом буде їх розподіл за сферою функціонування, а саме: особисті, політичні, економічні, соціальні, екологічні, культурні. Відповідно на рівноцінні групи можуть поділятися і законні інтереси. Наприклад, перед вступом на посаду народні депутати України складають перед Верховною Радою України присягу, в якій наголошують про обов'язок усіма своїми діями боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу, додержуватися Конституції України та законів України та виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників (ст. 79 Конституції України). В свою чергу, серед політичних законних інтересів найбільш поширеним можна назвати виконання парламентаріями даних виборцям обіцянок. Для прикладу – соціальні обов'язки є правовою необхідністю людини і громадянина щодо забезпечення належних соціальних умов життя. До соціальних обов'язків належить, зокрема, обов'язок набуття повної загальної середньої освіти (ст. 53 Конституції України), який конкретизується у поточному законодавстві. У свою чергу, серед соціальних законних інтересів можна виокремити законний інтерес людини в отриманні якісної освіти. Зазначимо, що конституційне закріплення обов'язків є передумовою виникнення законних інтересів, а реалізація існуючих законних інтересів в певній мірі пов'язана з обов'язком, що закріплені на законодавчому рівні.

Слід звернути увагу, що невиконання конституційних обов'язків може призвести до порушення законних інтересів. Так, наприклад, якщо батьки не належним чином реалізують обов'язки по утриманню своїх дітей до їх повноліття тим самим вони порушують законні інтереси дітей на належний рівень життя. Відповідно якщо особі необґрунтовано відмовляють у проходженні військової служби, то цим самим порушується її законний інтерес щодо захисту Вітчизни. У випадку порушення особою обов'язку не заподіювати шкоду природі, наприклад, забруднення водоймища, наслідком є порушення законних інтересів інших осіб щодо належної якості питної води. Знищення пам'яток історії та культури є порушенням законного інтересу інших осіб щодо ознайомлення та вивчення історичної та культурної спадщини. Отже, в рамках конкретних правовідносин існує взаємозв'язок між конституційними обов'язками та законними інтересами.

Висновки. Узагальнюючи викладене, як підсумок, зазначимо, що, вивчення питання взаємозв'язку конституційних обов'язків і законних інтересів та визначення основних аспектів їх вза-

сгоді сприятиме з'ясуванню основних закономірностей взаємовпливу досліджуваних категорій. Конституційні обов'язки виступають частиною механізму забезпечення балансу інтересів особи та суспільства. Вони здійснюють безпосередній вплив на характер законних інтересів та спосіб їх реалізації. Конституційні обов'язки забезпечують співіснування інтересів особистості, суспільства та держави. Досліджувані категорії засновані на законі і їх здійснення є правомірною поведінкою. В окремих випадках реалізація законних інтересів є умовою виконання певного (конкретного) обов'язку. В свою чергу, не виконання конституційних обов'язків може призвести до порушення законних інтересів. Таким чином, досліджувані категорії перебувають у тісному діалектичному взаємозв'язку між собою, що виражається в їх взаємозалежності та взаємобумовленості.

Список літератури

1. Эбзеев Б. С. Личность и государство в России: взаимная ответственность и конституционные обязанности / Эбзеев Б. С. – М. : Норма, 2007. – 384 с.
2. Субочев В. В. Законные интересы / В. В. Субочев; под ред. А. В. Малько. – М. : Норма, 2011. – 496 с.
3. Першин М. В. Законный интерес как средство выражения и реализации правового интереса / М. В. Першин // Научные труды Российской академии юридических наук. Вып. 2. М., 2002. – Т. 1. –
4. Малько А. В. Проблемы законных интересов / А. В. Малько // Проблемы теории госу-

дарства и права: Учебное пособие / Под ред. М. Н. Марченко. М. : Юристь, 2001. – 656 с.

5. Білоскурська О. Конституційний обов'язок додержуватися Конституції України та законів України / О. Білоскурська. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2011. – 200 с.

6. Смоленский М. Б. Конституционное право Российской Федерации : учебник / М. Б. Смоленский, М. В. Мархгейм. – М. : ИКЦ “МарТ”; Ростов н/Д : Издательский центр “МарТ”, 2003. – 448 с. – (Серия “Юридическое образование”).

7. Воеводин Л. Д. Юридический статус личности в России : [учебное пособие] / Леонид Дмитриевич Воеводин. – М. : Инфра*М-Норма, 1997. – 298 с.

8. Витрук Н. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе / Витрук Н. В. – М. : Наука, 1979. – 229 с.

9. Малько А. В. Законные интересы советских граждан / А. В. Малько. – Саратов, 1985. – 207 с.

10. Конституція незалежної України : [навч. посібник / за ред. В. Ф. Погорілка, Ю. С. Шемчушенка, В. О. Євдокимова]. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Спілка юристів України, 2000. – 428 с.

11. Бочарова С. Н. Конституционная обязанность российского государства охранять права и свободы граждан : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.02 / Бочарова С. Н. – Москва, 1999. – 23 с.

12. Матейкович М. С. Законные интересы в конституционном праве / М. С. Матейкович, В. А. Горбунов. – М. : Норма : ИНФРА-М, 2011. – 256 с.

Стаття надійшла до редколегії 1 березня 2012 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії А.З. Георгіца.

O.V. Biloskurska

Constitutional responsibilities and interests: aspects of the relationship

Summary

The relationship between constitutional responsibilities and legal interests is considered in the article. The basic aspects of their interaction are defined. Constitutional responsibilities influence the nature of legal interests and way of implementation. They are part of the mechanism of balance of interests of individuals and society.

Key words: constitutional responsibilities, legal interests, dialectic relationship, realization.

E.V. Beloskurskaya

Конституционные обязанности и законные интересы: аспекты взаимосвязи

Аннотация

В статье исследуются вопросы взаимосвязи конституционных обязанностей и законных интересов. Определены основные аспекты их взаимодействия. Конституционные обязанности влияют на характер законных интересов и способ их реализации, является частью механизма обеспечения баланса интересов личности и общества.

Ключевые слова: конституционные обязанности, законные интересы, диалектика взаимосвязи, реализация.